

INTERNET

Möjligheten att lagra stora mängder information digitalt har successivt ersatt information tryckt på papper. Den utrustning som används för att göra digital information tillgänglig, till exempel telefon, tv, radio och internet kallas för elektroniska media.

År 1969 skickades för första gången ett meddelande mellan två datorer i USA. Datorerna fanns hundratals mil från varandra. Under mitten av 1990-talet skapades det som idag kallas internet. Vårt samhälle har blivit beroende av datorer och internet - världen har blivit datoriserad.

Idag använder mer än en tredjedel av världens befolkning datorer. Tack vare internet kan människor i hela världen snabbt och enkelt kommunicera. Vi "umgås" på internet via olika sociala medier.

Företag har egna webbplatser som används till både information, försäljning och reklam. Idag kan produkter beställas och samtidigt betalas via internet. På dagstidningarnas webbplatser kan man läsa många nyheter gratis istället för att köpa pappers-tidningar. Böcker kan lånas och läsas via internet.

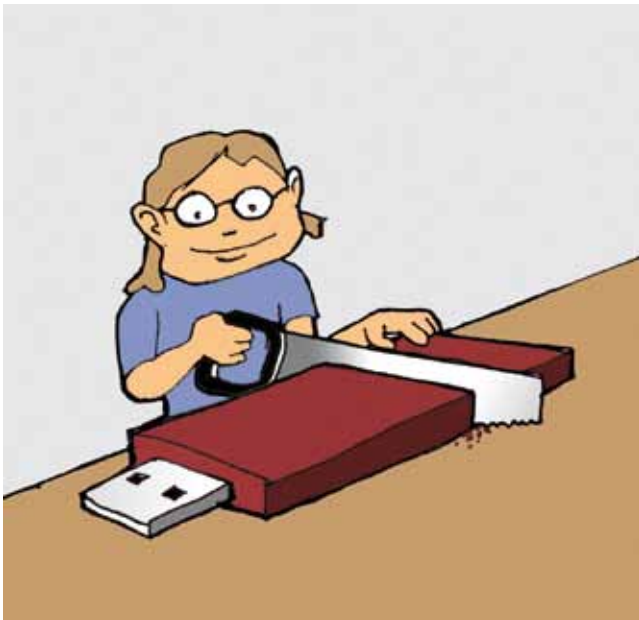
I Sverige är det 1,2 miljoner, de flesta över 45 år, som sällan eller aldrig använder internet. Det är ett problem om det krävs en internetuppkoppling för att kunna kommunicera med myndigheter eller banker. Vissa grupper kan få svårare att få information och sköta sina bankkontakter. Om användningen av internet ökar finns en risk att många inte kommer att känna sig delaktiga i samhället.

UNDERHÅLLNING PÅ INTERNET

Internet erbjuder många möjligheter till underhållning. Många av tjänsterna upplevs som gratis, men det är inte hela sanningen. Vi betalar med vår tid och uppmärksamhet för den reklam som finns på de olika webbplatserna. Dessutom kan film- och musikmaterialet på internet vara piratkopierat - någon har olagligt gjort materialet tillgängligt på nätet. De som äger rättigheterna att sprida och sälja materialet får därför inte alltid betalt.

Youtube

En populär webbplats på internet heter Youtube. Den ägs av Google. Youtube består mest av korta eller långa filmer från privatpersoner, men även från företag. När en film läggs ut kan den ses av alla. För att kunna ladda upp och lägga ut en film på Youtube måste man ha ett eget inloggningskonto. Man behöver dock inte skapa ett konto för att se filmer.

Fildelning - ibland lagligt, ibland olagligt.

Spotify

Man kan lyssna på musik via Spotify. Musiken kommer man åt genom ett program i datorn eller i mobiltelefonen. Det är gratis att lyssna på musik på Spotify, men reklam spelas upp ibland. Om man betalar för musiktjänsten slipper man reklamen.

Olaglig fildelning

År 2003 skapades webbplatsen The Pirate Bay i Sverige. Webbplatsen fungerar som en koppling mellan de som laddar ner och de som delar med sig av filer. Där finns tillgång till enorma mängder av dataprogram, bilder och filmer. Under år 2006 stängdes den olagliga webbplatsen ner av polisen, men efter bara några dagar sattes allt igång igen från servrar i andra länder.

Det finns flera populära webbplatser där musik och filmer kan laddas ner eller visas olagligt. De kan till exempel visa svenska och utländska filmer med svensk textning gratis. Det bryter mot lagen i Sverige. Servrarna är placerade i andra länder, vilket gör det svårt för svensk lag att komma åt webbplatserna.

Dataspelsberoende

Det finns gott om gratis spel på nätet. Några spel kan laddas ner medan andra spelas via internet.

Vissa personer spelar dataspel oftare än andra. Om det blir för mycket kan den som spelar bli beroende. De flesta som har blivit spelberoende sitter så många timmar som möjligt framför datorn varje dygn. Ofta spelar de tillsammans med andra via internet.

“FAKTA” PÅ INTERNET

Det finns mycket information på internet. För att kunna hitta rätt finns olika metoder.

Söktjänster

Den absolut största söktjänsten på internet är Google. När man söker på ett ord där, är de första träffarna ofta länkar med svagt färgad bakgrund. Det är reklam som företag får betala för att ha där. Under reklamen kommer de mest populära och relevanta länkarna.

I Sverige är Google fortfarande den mest populära och använda sökmotorn, men i USA har konkurrenten Yahoo kommit ikapp. Google

har fått kritik för att företaget sparar uppgifter på vad användarna söker efter. På det sättet kan sökmotorn Google välja ut vilken typ av reklam som kan intressera användaren.

Wikipedia

År 2001 skapades en uppslagsbok med namnet Wikipedia på nätet. Idag innehåller Wikipedia mer än 20 miljoner artiklar. De allra flesta texterna är skrivna på engelska, men totalt finns texter skrivna på 286 språk.

Alla som vill kan skapa egna konton och skriva egna faktatexter. Det finns ofta bilder till texterna. Den som har upphovsrätten till bilden måste godkänna att den används på Wikipedia.

Wikileaks

Wikileaks har trots namnet inget med Wikipedia att göra. Wikileaks är en förening med en egen webbplats där hemliga dokument läggs ut. Det är personer som anonymt lämnar in material (whistleblowers, visselblåsare på svenska) till Wikileaks.

Julian Assange, Wikileaks grundare, har sagt: ”Jag kan garantera att materialet är äkta, men jag garanterar inte att det är sant”.

Tv och tidningar

Både tv-program och tidningsartiklar finns på internet. SVT och TV4 lägger ut egenproducerade filmer och program. Tittaren kan se det som har lagts ut när som helst.

Alla stora tidningar i världen finns också på internet. Det går snabbt att jämföra vilka som är de viktigaste nyheterna i olika länder.

UPPSLAGSVERK ELLER WIKIS?

Många människor använder idag så kallade ”wikis” på internet för att hitta information. Den mest kända wikin är Wikipedia. De stora skillnaderna mellan en wiki och ett uppslagsverk är vem som skriver och vem som kontrollerar vad som skrivs.

Ett uppslagsverk, till exempel Nationalencyklopedin, skrivs av experter och kontrolleras av andra experter inom respektive ämnesområde. Wikis skrivs däremot av vem som helst. Alla som har internet kan skaffa sig ett log-in på exempelvis Wikipedia och fritt skriva vad de vill om vilket ämne som helst. Vem som helst kan också granska och ändra i det som redan är skrivet. Den som hittar något fel eller som tycker att information saknas kan ändra eller lägga till i wikin.

Kan man då verkligen lita på informationen i en wiki? Vad vet egentligen en åttondeklassare om 1900-talskonst? Kanske en hel del eller inget alls.

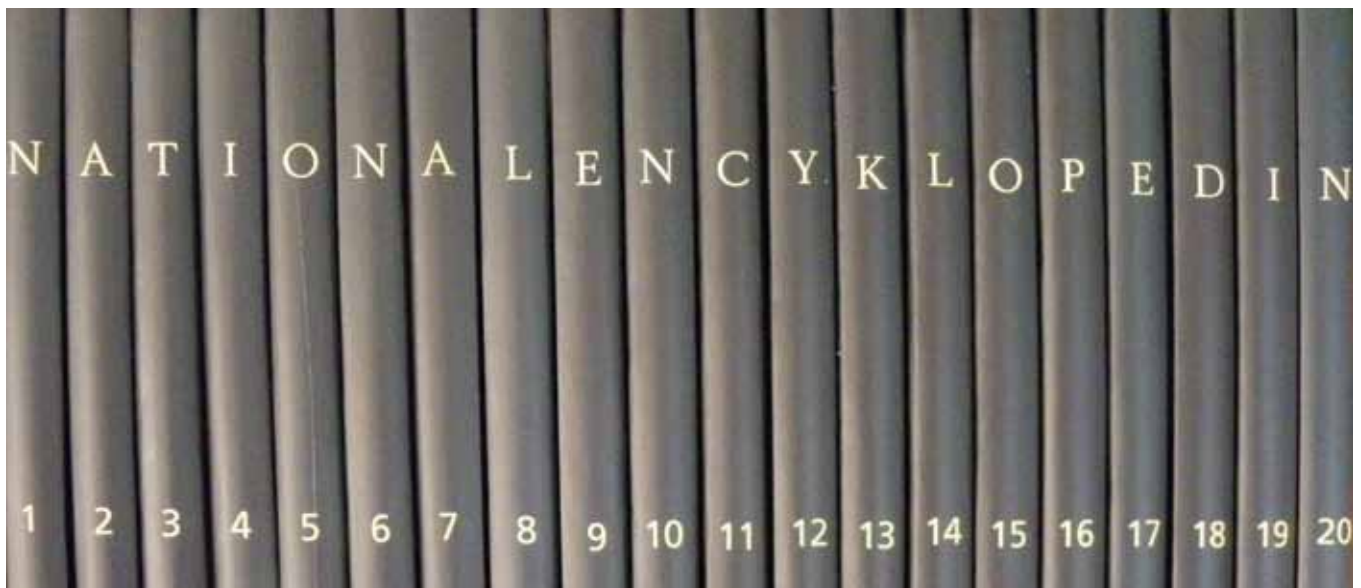

Wikis skrivs av webbplatsens användare.

Wikipedia i skolan

Kan man som skolelev använda Wikipedia? På Wikipedia står det att ”Om det är viktigt att informationen är korrekt, så bör man dubbelkolla mot någon annan källa. Detta gäller lika mycket för Wikipedia som för alla andra informationskällor”.

Längst ner i Wikipedias artiklar finns länkar till andra webbplatser. Ett förslag kan vara att ha Wikipedia som utgångspunkt, som en sökmotor, och sedan följa länkarna.

“ELÄNDE” PÅ INTERNET

Det finns människor som vill använda internet i kriminella syften, till att vara elaka eller bara till att kontrollera andra.

Skadeprogram

Ett virus är egentligen bara en del av något som ibland kallas skadeprogram (malware på engelska). Ett virus kan göra datorn alltmer långsam så att den till slut knappt går att använda. Dessutom kan viruset följa med till nästa dator om man sparar över sina filer.

En typ av skadeprogram heter mask (worm). En mask tar sig från en dator till andra datorer via internet. Vissa program verkar göra det som var meningen att de skulle göra, men egentligen gör programmen helt andra saker och sådant som användaren oftast inte märker. Sådana program är kända som trojanska hästar eller trojaner.

Spionprogram (Spyware) är program som kopierar vilka adresser användaren surfar till eller hur han/hon använder datorn. Uppgifterna skickas sedan till den som har skapat programmet.

En keylogger kontrollerar också vad användaren gör. Programmet lagrar lösenord och allt annat som användaren skriver på tangentbordet. Uppgifterna skickas därefter till den som har skapat programmet.

Brandvägg

När man kopplar upp en dator till internet är det mycket viktigt att datorn är skyddad på rätt sätt. Varje dator måste ha en brandvägg (firewall). Om det inte finns någon brandvägg i datorn eller om brandväggen inte är igång, finns det risk att någon tar sig in i datorn från en annan dator. Den som bryter sig in kan sedan skriva eller göra saker i datorn eller på internet som ägaren får skulden för.

Virus sprids via internet.

World Wide Web.

Med några knapptryckningar kan man beställa och betala varor från hela världen.

Antivirusprogram

En dator måste också ha ett antivirusprogram som skyddar datorn mot skadeprogram. Vissa antivirusprogram måste man köpa för att få använda medan andra är gratis.

Cyberattacker

Datorer som har tagits över - hackats - saknar en fungerande brandvägg och kan därför fjärrstyras. En fjärrstyrd dator kan få i uppdrag att skicka en digital signal till en annan dator någonstans i världen.

En cyberattack är en sammankoppling av flera tusen hackade datorer som tillsammans kan få ett företags datorer att sluta fungera mot internet. Attacken kan användas för att pressa ett företag att betala för att slippa cyberattacken. Det är mycket allvarligt om det till exempel drabbar en bank.

Spionage

Även om brandväggen i en dator eller i ett nätverk fungerar, kan hackare ändå hitta nya sätt att ta sig in i nätverket från sina egna datorer. På det sättet kan vissa hackare läsa eller förändra hemlig information som de har lyckats få tag i. Det kan till exempel drabba polisen eller sjukhusen. När det drabbar företag kallas det företagsspionage.

Under hösten år 2013 kunde svensk signalspaning avslöja ett omfattande spionage riktat mot Finlands utrikesministerium. Det var troligen ett annat land som hade utfört spionaget under tre till fyra års tid.

Betalningar via nätet

Näthandeln ökar snabbt. Vi beställer samt betalar varor och tjänster via internet. En risk med det är att det vi har köpt inte levereras. En annan risk är att den som betalar kan luras att skriva in alla uppgifter om sitt betalkort till fel företag. Därefter kan den som har lurat sig till uppgifterna köpa saker som ägaren av kortet får betala.

FACEBOOK, TWITTER M.M.

År 2004 skapades webbplatsen Facebook. Idag kan användare av Facebook ladda upp filmklipp och bilder som sedan visas på webbplatsen eller lägga ut klickbara länkar till andra platser på internet. Cirka 1,1 miljarder människor finns på Facebook.

Twitter

Twitter skapades år 2006. Över 200 miljoner människor har konton på Twitter. Twitter liknar Facebook på många sätt, men det finns skillnader. På Twitter kan man bara skriva 140 tecken varje gång man vill lägga ut en text. När man skriver på Facebook får man använda betydligt fler tecken.

Instagram

Instagram är ett program som kan laddas ner och installeras gratis i mobiltelefoner. Sedan år 2012 tillhör programmet Facebook. Med hjälp av Instagram kan man använda effekter på bilder man har tagit i mobiltelefonen. Därefter kan bilden läggas ut på Facebook, Twitter och andra platser på internet.

Sociala medier

Vissa platser på internet och appar (applikationer) i telefoner där man kan dela med sig av text och bild kallas tillsammans för sociala medier. Facebook, Twitter och Instagram är alla exempel på sociala medier. Idag är det lätt att ha kontakt med andra tack vare sociala medier.

Tyvärr finns det människor som använder sociala medier till nätmobbning. Det görs genom att skicka kränkande meddelanden eller falska bilder till den mobbade eller till alla som känner den mobbade. Det kan vara svårt att ta reda på vem eller vilka som ligger bakom mobbningen om de

Startsidan för en av 1,1 miljarder användare av Facebook.

inte skriver ut sina riktiga namn. På www.kränkt.se finns bra information om vad man kan göra om man är utsatt för nätmobbning.

Äldre personer som vill utnyttja yngre sexuellt och söker kontakt med dem via sociala medier kallas nätpedofiler. De kan utge sig för att vara jämnåriga och locka yngre att dela med sig av privata bilder eller filmer. De kan sedan använda materialet i utpressningssyfte för att få fler bilder eller "tvinga" fram fysiska möten.

Sociala medier – ett sätt att umgås och lära känna varandra.

DATORSÄKERHET

För att vara tryggare på internet finns några råd att följa.

- ◇ Lämna inte ut uppgifter om dig på fel platser på internet, till exempel numret på ditt kontokort, bilder på dig och dina vänner, din e-postadress eller din hemadress.
- ◇ Skriv inte på internet om saker eller händelser som du vill ska vara hemliga.

Säkra betalningar

När man beställer och betalar något på internet är det viktigt att kunna lita på företaget som man beställer ifrån. Många betalningar sker genom en krypterad webbplats. Adressen på webbplatsen börjar då med https istället för http. Kryptering innebär att informationen som skickas bara kan läsas av datorer med rätt programvara.

Ibland kan man betala genom ett annat företag via internet. Pengarna skickas då inledningsvis till det andra företaget. Först när man har fått varan som har beställts skickas pengarna vidare till det första företaget.

Svenskt signalspaningsflygplan.

Det går ofta att med en räkning som kommer hem i brevlådan. Då kan man vänta med att betala räkningen tills det man beställde har kommit fram.

FRA-lagen

Försvarets radioanstalt, förkortas FRA, har sedan andra världskriget haft till uppgift att bedriva signalspaning för att skydda vårt land mot eventuella anfall. Signalspaning är att avlyssna data- och teletrafik samt bearbeta materialet. FRA rapporterar till regeringen och försvarsmakten.

År 2008 beslutade riksdagen om en ny lag för FRA. Lagen ger FRA rätt att bedriva signalspaning av telefontrafik och en stor del av internettrafiken som passerar Sveriges gränser.

En av orsakerna till att lagen infördes var att kunna fånga upp planerade terrorhot mot vårt land. Det här ledde till en häftig debatt i riksdagen, i medier och bland allmänheten. Debatten handlade om svårigheten att samtidigt både skydda samhället och den personliga integriteten.

Hösten 2013 blossade diskussionen om FRA upp igen. Det var när en tidigare CIA-anställd läckte information om Sveriges samarbete med den amerikanska underrättelsetjänsten.

”Back up” om datorn slutar fungera

Om en dator eller en server går sönder kanske det inte längre är möjligt att få fram information. Informationen i datorn kan även försvinna på grund av ett virus. Det är därför viktigt att ofta spara kopior på det som finns i datorn eller på servern som datorn är kopplad till.

ORD OCH BEGREPP I KAPITLET

Antivirusprogram Skyddar datorn mot skadeprogram.

Back up Kopior på det som finns i datorn/servern.

Brandvägg (firewall) Skyddar datorn från obehöriga att ta sig in i den.

Cyberattack En sammankoppling av flera tusen hackade datorer som tillsammans kan få ett företags datorer att sluta fungera mot internet.

Dataspelsberoende Personer är beroende av att spela dataspel.

Hackade datorer Datorer fjärrstyrs av en annan användare.

Näthandel Varor och tjänster beställs och betalas via internet.

Nätmobbing Människor använder sociala medier till att mobba.

Nätpedofil En person som vill utnyttja yngre sexuell och söker kontakt med via sociala medier.

Piratkopier En olaglig kopia av något som någon annan äger rättigheterna till att sprida och sälja.

Signalspaning Avlyssning av data- och teletrafik samt bearbetning av det man har hört.

Skadeprogram (malware) Datavirus.

Sociala medier Appar och vissa platser på internet där man kan dela med sig av text och bild.

Söktjänster, sökmotorer Gratis tjänster på internet för att hitta webbplatser.

Wiki En webbplats där användarna skapar innehållet.

FLER ORD OCH BEGREPP

Piratstreaming En möjlighet att se filmer och lyssna till musik på internet utan att den som äger rättigheterna får betalt.

FRÅGOR TILL TEXTEN

UNDERHÅLLNING PÅ INTERNET

s. 61

1. Vad kallas olaglig kopiering och spridning av upphovsrättsskyddat material?
2. Varför kan det vara svårt för svenska myndigheter att komma åt olagligheter på internet?

”FAKTA” PÅ INTERNET s. 62

3. Vad är en söktjänst?

UPPSLAGSVERK ELLER WIKIS? s. 63

4. Vad finns det för skillnader mellan Wikipedia och Nationalencyklopedin?

”ELÄNDE” PÅ INTERNET s. 64-65

5. Beskriv kort vad skadeprogram, antivirusprogram och cyberattacker är för något.

FACEBOOK, TWITTER M.M. s. 66

6. Ge exempel på några sociala medier.

DATORSÄKERHET s. 67

7. Ge några förslag på uppgifter som man ska vara försiktig med att lämna ut på internet.

FRÅGOR ATT DISKUTERA

8. Om du inte har något att dölja, spelar det då någon roll om någon avlyssnar dina samtal?
9. Finns det några risker med att alltmer information finns på internet?
10. Finns det några risker med att mer och mer kommunikation mellan företag, samhälle och privatpersoner sker via internet?